

DİN EĞİTİMİ  
ARAŞTIRMALARI  
DERGİSİ

## DÜŞÜNEN İNSAN YETİŞTİRMEDE DİN EĞİTİMİNİN ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KOÇ  
KTÜ Rize İlahiyât Fakültesi  
Öğretim Üyesi

### A. Problem

Bugün insanımızın çoğunda görünen önyargılı fikirlerin, dengesiz tutum ve davranışların en önemli nedenlerinden biri, sâhip olunan mâlûmât ve kıymet hükümlerinin düşünülmeden, sorgulanmadan ve ne işe yaradığı anlaşılmadan bilinçsiz bir şekilde zihinlere “iştiflenmiş” olmasıdır. Bunda, iletişim ağının hızlı ve kontrolsüz olarak yaygınlaşması sonucu, insanın kişilik gelişimini gelişigüzel bir şekilde etkileyen informal eğitimin giderek artan rolü yanında, insanın yetişmesinde belli bir plan, program ve hedef çerçevesinde faaliyet göstermesi beklenen formal eğitim kurumlarının rolü de az değildir.

İnformal eğitim bir yana, bu konuda genelde eğitimin, özelde din eğitiminin problemi, düşünen, anlayan, değerlendiren, eleştiren ama eleştirilmeye ve farklı düşüncelere de tahammül gösteren, bununla birlikte *seçme hakkını ve sorumluluk yeteneğini* de bilinçli olarak kullanabilen insanı yetiştirebilmektir. Problemi, bilinçli düşünen insanı yetiştirmeye bağladığımızı göre, düşünme kavramı üzerinde biraz durmak gerekir.

### B. Düşünme Kavramının Alanı

Düşünme, *içinde bulunulan durumu anlayabilmek, bir problemi çözebilmek, eşya ve olayları geniş bir perspektiften izleyebilmek, fikir alanında özgün ve üretken olabilmek için gösterilen aktif ve organize zihinsel süreç olarak tanımlanabileceği gibi, fonksiyonel anlamda, gerçeği aramanın âleti, iş ve hareketin kaynağı, eşya ve hâdiseler karşısında in-*

sanın, "niçin?" suâliyle başlayan soru ve sorunlarına cevap aramak üzere gösterdiği etkinlikler bütünü olarak da açıklanabilir.

Psikolojinin verilerine göre, dış çevreden gelen etkiler, yani duyum ve algılar üzerinde zihin çalışırken, imgelem, tasarım, soyutlama, karşılaştırma, uslamlama, yargılama gibi daha ileri birtakım işlemler yapar. Böylece bilgimiz genişler, derinleşir; problem çözme, plan yapma, gelecek hakkında tahminlerde bulunma gücümüz artar. Daha da önemlisi, çevreye intibâkı sağlayan uyumsal davranışlar belirir<sup>1</sup>. İnsanı hayvanlardan ayıran en önemli nitelik, onun düşünebilmesi ve düşündüklerini ifâde edebilmesidir. Hayvanlar, karşılaştıkları problemleri fiziksel davranışlarla, sınama yanılma yoluyla çözmeye çalışırken, insanlar bunların pek çoğunu "sembolik eylemler"le zihinde çözmeye çalışırlar.

Aslında düşünmeyen insan yoktur. Düşünmede önemli olan *neyi, niçin, nasıl* düşündüğümüzdür. İnsanın düşünme sürecini bilinçli olarak en sık kullandığı alanlar, bir sorunu çözme, belirli amaçları gerçekleştirme, bilgi ve olayları anlamlandırma, karşılaşılan kişileri daha iyi tanıma<sup>2</sup>, belki de en önemlisi kendi varlığının ve yaşanan hayatın anlamını aramadır. Bu nedenle Kur'ân, iç âlemde, dış dünyada ve insanoğlunun serüvenini anlatan tarihte olup bitenleri düşünen, anlayan ve değerlendiren insanla; ufkunu, nefsin arzu ve hevesleriyle sınırlayan insanı ayırmaktadır<sup>3</sup>. Esasen Kur'ân'ın mesajı düşünen insanadır<sup>4</sup>. Düşünme yeteneğini doğru kullanmayanların, hayvanlardan daha aşağı sayılması<sup>5</sup>, insanın ayırdedici niteliğinin düşünmesi olduğuna işarettir.

Kur'ân terminolojisinde tefekkür, nazar, tedebbür, ta'akkul, tezekkür, teemmül, tevessüm, tefakkuh, i'tibâr, re'y, basar, sem' vb. terimlerle ifâde edilen ve üzerinde önemle durulan düşünme eylemi, insanı diğer canlılardan ayıran temyîz gücünü ifâde eder. Bu kavramların her biri, düşünmenin özel bir niteliğini ifâde etmekle beraber, "Bir işin âkibeti hakkında düşünmek, bir işin sonucunu baştan hesap etmek, geçmişi düşünmek, dil ve kalp ile hatırlamak, bir şey üzerinde zihnen yoğunlaşmak, bir şeyin hakikatini idrâk etmeye çalışmak, görünen şeylerin bilgisinden görünmeyen şeylerin bilgisine ulaşma ve işin içyüzüne nüfûz etmek"<sup>6</sup> için gösterilen düşünsel çabayı ifâde etmesi, hepsinin ortak hedefidir.

1.Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İstanbul 1990, s.12.

2.Bk. Doğan Cüceloğlu, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, İstanbul 1994.

3.Câsiye 45/23; Müddessir 74/18-23; Necm 53/30; Zâriyât 51/8; Mülk 67/10.

4.Ra'd 13/19; İbrahim, 14/52; Nahl 16/44; Sad 38/29; Zuhuruf 43/3.

5.A'râf 7/179; Enfâl 8/22; Furkân 25/43-44; Hadîd 57/17 vb.

6.Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, abr, fkr, dbr, nzz, eml, zkr, md.'leri; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, abr, akl, fkh, vsm, md.'leri; el-Cürçânî, *Ta'rîfât*, "akl" md.'si

Kur'ân'da düşünme, "lubb", "fuâd" "nühye" ve "kalp" terimleriyle ifâde edilen psikolojik bir yeteneğe dayandırılmaktadır. "Lubb" lügatte bir şeyin özü, hakîkati anlamındadır. Ceviz ve badem gibi kabuklu yemişlerin iç kısımlarına "lubb" denilmesine nisbetle, insanın özünü teşkil ettiği için "akıl"a da "lubb" denilmiştir. Lubb, *bütün şâibelerden arınmış akıl* demektir ve akıldan daha özel bir anlam taşır, buna göre her "lubb" aynı zamanda akıl olduğu halde, her akıl "lubb" değildir<sup>1</sup>.

Kur'ân'da bu kavram "*Ulu'l-Elbâb*" şeklinde çoğul kullanılmakta ve aklı temiz, özü sağlam, görünürden görünmezi okuyabilen, vehim ve şâibelerden uzak, nefsanî ilgiler ve karanlık engellerden sıyrılmış hâlis akıl sâhiplerini ifâde etmektedir. Hikmete ermenin başlangıcı, bu akılla düşünmek ve anlamaktır. Pratik bilgiden önce teorik bilgi de hikmet için gereklidir, ama bunun mutlaka pratik bilgiyi, onun da faydalı ve hayırlı olan ameli hedef tutması gerekir (Zümer 39/18).

Bunun içindir ki hikmet, "*Allah'ın emirleri üzerinde düşünmek ve ona uymaktır*" denilmiştir. Aklını şehvetlere ve şeytanın vesveselerine kaptrırlar, ne kendi iç dünyalarındaki ilhâmları, ne de dış dünyada olup biten ibretli sahneleri düşünüp kavrarlar. Allah, bunları âyetleriyle ihtâr edip uyarır da onlar yine aklını kullanmaz, aklını yormayınca da ilâhî hikmetten faydalanamaz. Öyleyse hikmete ermek için vermek yetmez, almak da gereklidir<sup>2</sup>.

Kalp mânâsına gelen ve parlamış, tutuşmuş faal kalbi ifâde eden<sup>3</sup> "*fuâd*", Türkçe'de genellikle "gönül" olarak anlaşılan yetenektir. Kur'ân'da genellikle duyu organlarıyla birlikte kullanıldığında<sup>4</sup>, algılanan duyuların idrâk merkezi gibi bir anlam ifâde etmektedir. "*Nühye*" ise, insanı kötü ve çirkin şeylerden alıkoyan akıl mânâsına gelmekte ve bu aklın sahipleri, Kur'ân'da çoğul olarak "*Ulu'n-Nühâ*" şeklinde ifâde edilmektedir<sup>5</sup>.

Kalp ile akletmek arasındaki ilişki, Kur'ân'da birçok âyette geçtiği gibi (Muhammed 47/24), Hacc Sûresi'nin 46. âyetinde de açıkça görülmektedir. "*(Sana karşı çıkanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalar, elbette akledecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz, lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur*"

Bir şeyi akletmek, onu anlamaktır. Bir kimsenin akleden bir kalbi olduğundan söz edilirse, onun anlayışının yerinde olduğu ve tutkulara

1. İbn Manzûr, *age*, "lbb" md.; el-İsfahânî, *age*, "lbb" md.

2. Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, İstanbul 1971, II, 914, 923-926, 1258.

3. İbn Manzûr, *age*, "fed" md.; İsfahânî, *age*, "fed" md.

4. Bk. Mülk 67/23; Nahl 16/78; İsrâ 17/36; Mü'minün 23/78; Secde 32/9; Ahkâf 46/26.

5. İsfahânî, *age*, "nhy" md.

karşı kendisini kontrol edebildiği sonucu çıkar<sup>1</sup>. Engellere takılmadığında, bilmenin, düşünmenin ve idrâkin merkezi olarak işlevini yerine getiren kalp, günâhlarla kirlenip paslandığında örtülüp mühürlenmekte ve hiçbir şey, düşünüp anlayamaz hale gelmektedir<sup>2</sup>.

Belli kalıplar içerisinde düşüncesini dondurmuş, hayatına anlam veren temel ilke ve değerlerin bilincinde olmayan, dışarıdan empoze edilmiş duygu, düşünce ve davranış kalıplarını olduğu gibi benimseyen insanla, eleştirel düşünen insanın, düşünme sürecinde ulaşacağı sonuçlar, çözüm yolları ve kanaatler elbette farklı olacaktır.

Düşünmeyen, düşündüklerini değerlendirmeyen, başkalarının fikirlerini dikkate almayan insanın, kendi fikir kalıplarına uymayan duygu, düşünce ve davranışlara karşı fanatik tavırlara düşmesi kaçınılmazdır. Eleştirel düşünen insan ise, başkalarının düşündüklerini hemen kabul etmediği gibi, red de etmeyecektir. Farklı düşünenleri dinlemesini bilecek, onlardan faydalanarak kendi düşüncesini geliştirmeye ve daha çaplı hâle getirmeye gayret edecektir.

Bazen alışkanlıklar, gelenekler, atalar dîni, taklîd, zan ve taassub, doğru düşünmeye engel olarak insanı körü körüne mahkûm ederler<sup>3</sup>. Halbuki Kur'ân, bir şeye inanmadan ve bağlanmadan önce o şeyin araştırılmasını ve üzerinde düşünülmesini öğütlemektedir (İsrâ 17/36). Bununla birlikte, doğruyu yanlıştan ayırmak için her zaman ilâhî desteğe ihtiyaç vardır (Enfâl 8/29; Nûr 24/40). Kur'ân-ı Kerîm, düşünme eyleminin ibretle sonuçlanması için imanın gereğine de dikkat çekmektedir (Şu'arâ 26/7-9; Câsiye 45/4 vb.). Nitekim nice soylu kafalar bu nurdan mahrûm oldukları için hakîkate ulaşamamıştır.

İnsanların düşünmekten uzak olmasında, *insanın insana teslîmiyeti* nin, *şahısların kutsallaştırılmasının* rolü de büyüktür. Oysa ki, Allah'a teslîmiyet bile bilinçli bir düşünme sonunda olursa daha anlamlıdır. (Yûsuf 12/108) Hz. Peygamber'in bile vesvese ve vehimden uzak olarak metodik şüpheye açık olabileceğini, ancak bunun giderilmesi gerektiğini ifâde eden âyetlere de rastlamaktayız (Yûnus 10/94). Allah ve Rasulü dışındakiler için, "*O diyorsa doğrudur ve bir hikmeti vardır*" anlayışını bir tarafa bırakmak ve hikmeti şahıslarda aramak yerine, söylenen sözde, fiirde ve davranışta aramak, esas takip edilmesi gereken yol olsa gerektir.

Bütün bu olumsuzluklar, esasında insanın *peşin ve günübürlük menfaatleri ebedî olana tercîh etmesinden*, bu da *hevâ'dan kaynaklanmakta-*

1. İlhan Kutluer, "Düşünce", *DİA*, İstanbul 1994, X,53-54.

2. Hacc 22/46; Tevbe 9/87,93; A'râf 7/100,179; Muhammed 47/24; Mutaffifin 83/14.

3. Bk. Necm 53/23,28; En'âm 6/119; Câsiye 45/24; Muhammed 47/14,16. Taklîd; Zuhuf 43/23; Bakara 2/170.

dır. İnsan kendi menfaatini herşeyin üstünde gördüğü ve hevâsının peşine düştüğü zaman, doğru düşünme ve düşündüklerini eleştirme imkânını kaybetmektedir<sup>1</sup>. *Nefsin şehvetlere meyiletmesi*<sup>2</sup> anlamına gelen *hevâ*, selîm aklın faaliyetlerini örtmekte ve insanı arzuların esiri yapmaktadır.

Düşünmeyle ilgili verilen bütün bu kavramların klasik sözlüklerde ve Kur'ân'daki anlamları, İslâm düşünce tarihinde her ilmî disipline göre farklılık arzeden psikolojik ve epistemolojik yaklaşımlara hayat vermiş, söz konusu terimlerin modern ilimler bakımından ifade edebileceği mânâlar, esaslarını hep bu Kur'ân terimlerinin semantiğinde bulmuştur<sup>3</sup>.

Kur'ân-ı Kerîm'de düşünme ile ilgili âyetler topluca incelendiğinde, düşünmenin insanı kulluk bilincine yükselten bir erdem olduğu görülmektedir. Çünkü Kur'ân terminolojisine has bir terim olan tefekkür, İkbâl'in de işaret ettiği gibi, "*Statik değil, dinamiktir ve başlangıçta, ağacın 'uzvî vahdetini içinde mevcut bir keyfiyet olarak taşıyan tohum gibi, içinde gizli olan hudutsuzluğunu zamanla göz önüne serer ve bu anlamda Kur'ân'ın başlıca gâyesi, insan ruhunda, kendisinin Allah'la ve kâinâtla olan türlü türlü alâkalarının yüksek şuurunu uyandırmaktır*"<sup>4</sup>.

"İslâm düşünce ve eğitim hayatının temel noktalarından biri, genelde yaratılışın ve özelde de insanın yaratılışının kelimelerle ifade edilemeyen hârikulâdeliği ve mucizesi üzerinde derinlemesine düşündürmek"<sup>5</sup>. İnsanın yaratılmış olma özelliğinin vurgulanmasından sonraki merhale, onun yaratıcısı ile ilişkisine dikkat çekmektir. Bu ilişkide eğitim açısından önemli iki husûs göze çarpar ki, bunlardan birincisi *insanın sınırlandırılmışlığı*, diğeri onun *aşkın olana bağlanma ihtiyacıdır*. Birinci basamakta kalan insan zaafarla dolu, perîşan, ikinci basamağa ulaşan insan ise Allah'ın halîfesidir.

Bu bilinci uyandırmak için Kur'ân, insanın dikkatini bazen kendi yaratılışına, yetenek ve zaaflarına, bazen evrene, insanın evren içindeki yerine ve tabiat kanunlarına, bazen geçmişte yaşanmış hâdiselere (kıssa), bazen olaylar arasındaki determinizme, bazen metafizik hâdiselere çekmekte, bunları, insanın düşünme melekesini tahrîk eden bir üslûb içerisinde sunmaktadır<sup>6</sup>.

1.Bk. Rum 30/29; Kasas 28/50.

2.Isfahânî, *age*, "hvy" md.

3.Bk. Kutluer, *agm*, s.53 vd.

4.Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dînî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, çev. Sofi Huri, İstanbul 1964, s.22,24.

5.Hadi Şerifi, "Modern Eğitim Felsefesi Karşısında İslâm Eğitim Felsefesi", (Nakîb el-Attâs, *İslâmî Eğitim*, çev. Ali Çaksu, İstanbul 1991 içinde), s.133.

6.Bu konuda bk. Bayraktar Bayraklı, *İslâm'da Eğitim*, İstanbul 1980, s.190 vd.; M. Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri*, İstanbul 1983, s.31 vd.

Şu halde Kur'ân'da düşünme kavramı, geçmiş, hâl ve istikbâli kuşatan ve hatta sonsuza uzanan bir eylemi ifâde etmektedir. Düşünmeye teşvîkin asıl hedefi, insanın duyularla algılanan olgular üzerinde yoğunlaşım oradan metafizik alana uzanmasını sağlamaktır, varoluşun sırlarını çözmeye çalışmaktır.

### C. Din Eğitiminin Hedefleri

İnsanın karşısında, mahsûs âlemin dışında, duyularla algılanamayan, ancak bazı işaretleri yakalamak ve onlar üzerinde düşünmekle idrâk edilebilecek bir alanın varlığı, akletmeyi daha zorunlu hâle getirmektedir. İnsan aklını işletirken, sâhip olduğu tüm imkân ve yetenekleri birlikte kullanılmak durumundadır. Ancak, sadece kendi zihninin ürünüyle ilgilendiğinde, kendi sınır ve endişelerinden öteye geçememektedir.

İnsanın özünde sadece bilimsel akıl ve estetik algılamadan daha fazla şeyler vardır. Ne seküler bilimin, ne de salt sanatın tam olarak ulaşım doyurabileceği bu mânevî boyutu, din doyurmaktadır. Din, insanlar tarafından anlaşılın ve yaşanılsın diye gönderildiğinden, onların anlayacakları şekilde kolaylaştırılmış, ayrıca kitaplar ve peygamberler gönderilmiştir. İnsan, doğru düşünmeyi ve doğru anlamayı zorlaştıran her türlü engelden sıyrılıp *aklını* kullanarak bu gerçeğe varmakla yükümlüdür. Din eğitimi burada insan aklına rehberlik edecek, kavramakta zorluk çektiği husûslarda onun tıkanıklığına yol vererek bilgi alanını ve düşünce dünyasını zenginleştirecektir.

Bilgilenme, kendi başına düşünebilme, bildiklerini ve düşündüklerini ifâde etme ile ilgili eylemleri, insanın temel hak ve hürriyetlerindedir. Bu, uygarlık kurmanın ve ilerlemenin de ön şartıdır. Çünkü uygarlık kurma ve ilerleme, düşünen insanların birlikteliği ile sağlanabilecektir. Bu faaliyetlerin örselenmesi, sindirilmesi, bu ilerlemeyi engellediği gibi, bunun kötüye kullanılması da anarşiye yol açmaktadır.

İnsanın özgürlüğü, bilgi ile alâkalıdır. İnsan düşünmeyi, akıl yürütmeyi ve tercihlerini bilgi ile yapar. Ancak insanın seçme özgürlüğü, aklının ulaşımıldığı noktaya kadar devam eder ve daha çok görünen âlemle ilgilidir. Metafizik alanla ilgili bilginin doğruluğu, bilimsel bilgideki gibi akıl tarafından ispatlanamaz; bu alan imanla ilgilidir. Akıl kendi sınırına vardığında, kendi yetersizliğini anladığında, kendini aşım mutlak varlığı kabule doğru bir yol alır<sup>1</sup>. Din eğitimi, insanın dünya hayatıyla ilgili problemlerine çözüm yolları gösterdiği gibi, fizikötesi alanla ilgili sorularına da cevaplar sunmak sûretiyle sınırlı gücünü genişletmekte ve ona sonsuzluğun kapısını aralamaktadır.

1.Bk. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İstanbul 1982, s.58-60.

Düşünce zenginliğini ve düşünme derinliğini yitirmiş toplumlarda herşey peşin hükümler ağına takılır. İnsanların “*Ya kabul edersin, ya reddedersin*”, “*Ya sorgusuz teslimiyet, ya sınırsız hürriyet*” şeklinde sadece iki alternatifle sınırlandırılması, düşüncenin de sınırlandırılması demektir. Halbuki bu alternatifler arasında çok sayıda nüans vardır ve düşünme eylemi, belki de bu nüanslar üzerinde yürütülmektedir.

Din eğitimi, insanların düşünme süreçlerinde de rehberlik görevini sürdürecektir. İnsana seçenekler sunacak, bu seçenekler üzerinde bilgiler verecek, seçeneklerin âkıbetlerini bildirecek, bunları yaparken insanı düşüncelerinde özgür kılacak, zorlamayacak ve onu şaşkırtıp bocalatacak dayatmalardan sakınacak ve hatta bu şaşkınlıktan kurtaracak yollar gösterecektir. Sonuçta insan kendi yolunu kendisi seçecek ve sorumluluğu biz-zât kendisi yüklenecektir.

\* Düşünme melekesini perdeleyen engellerle mücâdele etmek de, din eğitiminden beklenen asıl görevlerdendir. Fitrî yapısı korunduğu ve yaratılış amacına uygun olarak geliştirildiği sürece insan, kendisi için gönderilmiş dinin öğretilerini doğru bir biçimde düşünecek ve anlamaya çalışacaktır. Bu nedenle din eğitimi, bir taraftan fitratı “koruma” ve “geliştirme”, diğer taraftan, fitratı bozan engellerden “arındırma” gibi çift yönlü bir görevi yerine getirecektir. Bunun için insanı görünür görünmez tüm yetenekleriyle birlikte değerlendirip, zihin, kalp ve nefis boyutunu bütünlük içinde ele alacaktır.

#### D. ÖNERİLER

Düşünme, öğrenilmesi ve geliştirilmesi gereken bir melekedir. Edinilen her bilgi üzerinde derinlemesine durmak, anlamları kavramaya çalışmak, bu bilgileri daha önce öğrenilen bilgilerle karşılaştırıp hayatla irtibatlarını kurmak, bu bilgiler çerçevesinde sorular sorup cevaplarını araştırmak, zihni yeteneklerin gelişmesine yardımcı olacaktır.

Bunun için, çok şey belletmekten ve bilgi transfer etmekten ziyâde, doğru düşünme ve bilgiyi doğru kullanma yollarını göstermek esas olmalıdır. Hadîs-i şerîfte “*Faydasız bilgi*”den Allah'a sığınılması<sup>1</sup>, konunun önemine işaret etmektedir.

Çocukların, duyuları ve zihinsel yetileri harekete geçirecek olan “*uyaran*”larla karşı karşıya getirilmesi, yaşantılar kazandırılması, özellikle okul öncesi dönemde yoğunlaşan sorma ve öğrenme merakının ciddi şekilde değerlendirilmesi gerekir. Okul, çocuğu bilinenler ve alışılmışlar dünyasına hapsetmemelidir. Zira öğretim ve eğitimin esası, çocukla her

1. Müslim, Zikir, 73; ayrıca insanın kendisinden sonra hayrı devam edecek işler sayılırken, “*faidalanılacak ilim*” ifâdesi kullanılmıştır; Müslim, Vasiyyet, 14.



an değişen çevre arasındaki beklenmedik olayların doğurduğu problemleri çözmeye çalışmaktır<sup>1</sup>.

Çocuk kendi varlığına, hayatına, istek ve eğilimlerine yön verirken, dînî tecrübelerini de katmaktadır. Buna göre çocukların dînî tecrübelerinden yararlanmak, dînî bilgilerin anlaşılmasında, olayların anlamlandırılmasında önemli bir imkândır. Hem doğru düşünmek, hem de doğru konuşmak için doğru kavramlara sâhip olmak gerekir. Gerek ders kitaplarında, gerekse öğretmen tarafından kullanılan dildeki kelime ve kavramların, anlama ve düşünme ile yakın alâkası unutulmamalıdır.

“Dînî düşüncenin gelişmesinde *“bilgi toplama”* ile *“anlama”*, iki önemli konuyu oluşturmaktadır. Bütün duyuş ve yaşayışların dile aktarılmasında, düşüncenin etkisi görülmektedir. Çocuk ruhu geliştikçe, din ile zihnî ilişki kurmaktadır. Din, zihnî gelişmeye paralel olarak çocuğa yaklaştırıldıkça, dînî anlayışın muhtevâsı da o ölçüde gelişmektedir”<sup>2</sup>.

Öğrenciyi pasif alıcı konumuna düşüren yöntemler yerine, duyu organına hitâb eden ve kişisel etkinliğe daha fazla yer veren yöntemler kullanılmalıdır. Öğrenci, öğrendiği konu üzerinde “sebeup-sonuç” ilişkisini düşündüğü, meseleyi eski bilgilerine göre eleştirebildiği zaman, “etkin” durumdadır ve bilgileri arasında yeni bir düzenleme yapıyor demektir. Bu husûsta elbette sadece yöntem değil, programın ve öğretmenin niteliği de aynı derecede önemlidir. Programın, öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına göre belirlenmesi, düşünmenin önünü açacak ve eğitimi anlamlandıracak en önemli husûstur.

Öğretmenlerin ve öğrencilerin kuru bilgi ve ezbere dayanan konuları, düşünme ve muhâkemeye dayanan konulara tercîh etmeleri ve *“Ben ne vermişsem onu isterim”* anlayışının üniversitelerde bile mevcut olması, meselenin boyutlarını göstermektedir. Oysa ki düşünmeyi, seçme özgürlüğünü yok eden, doğru-yanlış birçok meseleyi anlamadan benimsetmeye zorlayan, bunları beğenmemesine rağmen beğeniyormuş gibi davranmaya zorlayan her eğitim faaliyeti, insanları köleleştiriyor, demektir.

Sonuç olarak din eğitimi ve öğretimi; yaşadığı hayatın mânâsını kavrayan, bu mânâ çerçevesinde ferdî ve toplumsal ilişkilerinde görev ve sorumluluk yüklenen, tüm ilişkilerinde hak ve hürriyetlere saygılı, hayatta karşılaşacağı her türlü probleme sağlıklı çözümler üretebilen, düşünme, anlama seçme ve değerlendirme bilincine sahip, ilkeli ve dengeli insanın yetişmesine rehberlik etmelidir. Sosyal barışın ve huzûrun sağlanması da bu insanın yetiştirilmesine bağlıdır.

1.H.Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi*, 1967, Önsöz, III.

2.Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ankara 1983, s.256.